
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет міжнародних відносин, політології та соціології

Кафедра політології

К в а л і ф і к а ц і й н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

« Національна ідентичність як чинник політичного процесу:

європейський досвід, українські реалії »

«National Identity as a Factor of the Political Process: European Experience, Ukrainian Realities.»

Виконала: студентка денної/заочної форми навчання
спеціальність 052 – «Політологія»

Собко Вікторія Вячеславівна

Керівник к.політ.н, доц. Хорошилов О.Ю. _____

Рецензент викладач Трушевич Г.Б. _____

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ __ від _____ 2023 р.

Завідувач кафедри

(підпис) Попков В.В.

Захищено на засіданні ЕК № 2

протокол №__ від_____ 2023
р.

Оцінка _____ / _____
_____/_____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

(підпис) Попков В.В.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ І. ПОНЯТТЯ НАЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

- 1.1. Підходи до визначення понять «нація» та «національна ідентичність»
- 1.2. Фактори , які сприяють формуванню національної ідентичності
- 1.3. Історичний розвиток понять “нація” та “національна ідентичність”
- 1.4. Підходи до визначення нації та її складових елементів.

РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ

- 2.1. Історичні передумови формування національної ідентичності в Україні
- 2.2. Заперечення існування української нації
- 2.3. Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності

РОЗДІЛ ІІІ. РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ І ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

- 3.1. Вплив національної ідентичності на формування політичних партій та ідеологій.
- 3.2. Роль національної ідентичності у виборчому процесі та формуванні політичної волі нації.
- 3.3. Взаємозв'язок між національною ідентичністю та зовнішньополітичною діяльністю держави.
- 3.4. Аналіз досвіду розвитку національної ідентичності в різних країнах та роль держави у цьому процесі.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Ця робота має на меті дослідити роль національної ідентичності як фактора, що впливає на політичний процес. Національна ідентичність відображає спосіб, яким люди сприймають себе як частину конкретної нації і які цінності, традиції та ідеї вони спільно ділять. Вона може мати значний вплив на політичну поведінку, формування політичних поглядів і вибір політичних лідерів.

Досліджуючи європейський досвід, робота аналізує як національна ідентичність впливає на політичний процес у різних країнах Європи. Це включає аналіз ролі національної ідентичності у формуванні політичних партій, ухваленні рішень та взаємодії між національними й загальнонаціональними інтересами.

Порівнюючи європейський досвід з українськими реаліями, робота демонструє як національна ідентичність впливає на політичний процес в Україні. Це передбачає дослідження ролі національної ідентичності в українському національному руху, політичному дискурсі та впливі на політичні реформи.

Результати цієї дипломної роботи допомагають краще зрозуміти взаємозв'язок між національною ідентичністю і політичним процесом. Вони розкривають як сильна національна ідентичність може впливати на формування політичних установок і настроїв, мобілізувати громадян до участі у політичному житті, а також впливати на політичні рішення і стратегії країни.

Крім того, дослідження можуть розкрити специфіку українських реалій у контексті національної ідентичності і політичного процесу. Україна має багату культурну спадщину, багатонаціональний склад населення та складну політичну ситуацію. Аналізуючи українські реалії, робота може виявити особливості впливу національної ідентичності на формування політичних поглядів та взаємовідносин між різними соціальними групами в країні.

В цілому, дослідження національної ідентичності як чинника політичного процесу з урахуванням європейського досвіду і українських реалій може сприяти розумінню важливості культурної та ідентичності під час політичного формування та сприяти розвитку політичного контексту, що відповідає потребам сучасного суспільства.

Метою дипломної роботи є : визначити роль національної ідентичності в політичному процесі країни та звернути увагу на фактори які формують національну ідентичність громадян в державі.

Завдання :

1. Огляд літератури: провести аналіз наукових джерел та досліджень, що стосуються національної ідентичності, політичного процесу, європейського досвіду та українських реалій.
2. Дослідити сутність понять «національна ідентичність» та «історична пам'ять» .
3. Теоретичний аналіз: розглянути ключові теоретичні концепції, пов'язані з національною ідентичністю та політичним процесом, зокрема в контексті Європи та України.
4. Визначити роль держави у формуванні національної ідентичності нації.
5. Вивчити досвід європейських країн щодо взаємодії національної ідентичності з політичним процесом, враховуючи фактори європейської інтеграції, міжнаціонального діалогу та політичних трансформацій.
6. Провести аналіз сучасних українських реалій, зокрема політичної ситуації, ідентичних конфліктів, національної самосвідомості та впливу національної ідентичності на політичний процес в Україні.

Об'єкт дослідження : національна ідентичність, яка інтерпретується автором як визначальний чинник політичного процесу.

Предмет дослідження : специфіка формування національної ідентичності та форми її прояву у політичному процесі в європейських та вітчизняних реаліях.

Теоретичною та інформаційною базою кваліфікаційної роботи є науково-теоретичні статті, монографії, конституція України, матеріали конференцій, першоджерела Інтернет-видань тощо.

У кваліфікаційній роботі використані наступні *методи дослідження* : критичний аналіз літературних джерел щодо визначення концептуальних основ національної ідентичності; контент-аналіз: дослідження текстових джерел, таких як: політичні програми, медійні матеріали, публічні виступи тощо, для виявлення репрезентації національної ідентичності та її впливу на політичний процес; порівняльний аналіз: порівняння європейського досвіду з українськими реаліями шляхом зіставлення національних ідентичностей та їх впливу на політичні процеси в різних контекстах ; системний аналіз з установленням зв'язку між історією української нації та сьогоденними реаліями .

Структура дипломної роботи : містить вступ, 3 розділи з підрозділами, висновки та список використаних джерел, що включає 36 найменувань.

РОЗДІЛ І

НАЦІЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

В гуманітарних науках існує безліч визначень поняття «нація», а також «національна ідентичність». В залежності від контексту, підходу, вони тлумачаться по різному. В цій роботі, проаналізувавши різні підходи до формування нації та національної ідентичності, ми спробуємо розібратись яким є справжнє обличчя, історія та постать українця. Українця, що пройшов тисячі років тортур, невизнання своїх традицій та мови, літератури, утисків. Українця, що пережив геноцид та страшні голодомори, штучно спричинені радянською владою.

1.1. Підходи до визначення понять «нація» та «національна ідентичність»

Слово «нація» має латинське походження *nation* і означає рід, плем'я. Націю можна розглядати як угруповання людей, що мають спільну мову, культуру, історію та головне – територію. Тоді як поняття «національної ідентичності» – це більше про вибір. Вибір належати до певної національної групи, ототожнювати себе з нею, усвідомлювати себе її частиною. Поняття нації та національної ідентичності мають важливе значення для культури, історичної картини та політики будь-якої країни. Адже це певним чином фундамент для формування національно-громадянської самосвідомості людей. Без якої, в свою чергу, неможливо побудувати сильну, незалежну, демократичну, державу.

У цьому розділі ми розглянемо різні підходи до визначення понять «нація» та «національна ідентичність». Звернемо увагу на їх вплив на суспільство та його розвиток. Також будемо досліджувати фактори, які сприяють формуванню національної ідентичності та розглянемо важливість збереження та розвитку культурної спадщини нації. Крім того, в рамках дослідження понять «нація» та «національна ідентичність» ми звернемо увагу на історичний розвиток цих понять та на їх роль у формуванні політичних та соціальних процесів. Також будуть розглянуті різні підходи до визначення

нації та її складових елементів, таких як: етнічна приналежність, мова, релігія, територія та інші.

Розглянемо розвиток і розуміння поняття «нація» хронологічно :

1. До XVIII століття : в цей період нації у тому значенні, як ми розуміємо це слово сьогодні, ще не існували. Тоді цей термін використовувався зазвичай для позначення етнічної спільноти людей, що мали спільну мову і культуру, історію та походження.

2. Кінець XVIII - початок XIX століття: націю як політичну спільноту людей, що має певні схожі між собою цінності та інтереси , починають розглядати як ідею націоналізму. Окрім того, цей процес супроводжується формуванням національної ідентичності, яка в свою чергу базується на спільній культурі, мові та територіях.

3. Кінець XIX - початок XX століття: націоналізм стає домінуючим ідеологічним напрямом , а це сприяє формуванню нації як основної політичної одиниці. Також в цей період розробляється теорія етнонаціоналізму, згідно якої формування нації відбувається на основі спільної етнічної приналежності.

4. XX століття : у другій половині століття поняття національна ідентичність набуває нових сенсів. Воно стає більш різноманітним та складним. Тут вже стають відомі такі поняття як культурна та політична ідентичність . Вони певним чином доповнюють поняття національної ідентичності. Також в цей період з'являються меншини, що не відповідають традиційним уявленням про нації. Тут виникає рух за їх права, суть якого полягає в захисті цих груп та їх визнанні.

Розглянемо один з підходів до визначення поняття «нація». Одним з перших, хто окреслив певні кордони поняття «нація», був Фрідріх Майнеке. У 1908 році, він став розрізняти переважно пасивну культурну спільноту – Kulturnation і само визначальну, політичну націю, активну – Staatsnation. Націю в сучасному розумінні можна визначити як людську спільноту або союз волі, залежний від фундаментальної згоди щодо конкретних культурних,

соціальних та політичних цінностей, норм і цілей. Ця згода на спільний світогляд створює національну ідентичність.

Розрізнення між Staatsnation – «нацією, визначеною державою» та Kulturnation – «нацією, визначеною культурою», яке зробив Фрідріх Майнеке в своїй книзі *Weltbürgertum und Nationalstaat* (1908), сильно вплинуло на подальші наукові дослідження націоналізму в німецькій традиції. «Згідно з Майнеке, Staatsnation базується головним чином на політичній історії та конституції, визнаних її членами, тоді як Kulturnation базується на прийнятих спільних культурних та релігійних традиціях, цінностях, таких як спільна мова. Тому Staatsnation може включати групи населення, які різняться одна від одної за своїми виступами та сприйняттям культурних цінностей та цілей. Момент прийняття та вираження волі є вирішальним для формування нації у випадку Staatsnation».[2, ст.55]

Особливо з 1980-х років вчені, що досліджують націоналізм та нації, набагато обачніше ставляться до онтологічних термінологій. Глибоко під впливом постмодерністських теорій, Гобсбаум (1990), Білліг (1995), Андерсон (2006) та інші оцінюють націоналізм як продукт індустріальної соціальної організації, а нації - як соціальні конструкти на основі вигаданих традицій. Нації та націоналізм - продукти «соціальної інженерії» або "культурні артефакти" більш широких спільнот, які, за словами Бенедикта Андерсона, просто уявляються, оскільки вони не обов'язково базуються на безпосередньому контакті між їхніми членами [8, с. 14-15].

1.2. Фактори, які сприяють формуванню національної ідентичності

Культура, в цілому, є визначальною характеристикою нації, але нації не обов'язково є існуючими заздалегідь. Нації, як стверджує Е. Гельнер, виникають завдяки націоналізму - ідеології, яка визначає націю як спільноту людей з однаковою мовою, культурою та історією, які мають право на власну

державу. Це означає, що нація є соціальною конструкцією, створеною та підтримуваною відповідною ідеологією, а не просто біологічним феноменом.

Незважаючи на це, національні уявлення, як правило, побудовані на історичних міфах, які встановлюються правлячими елітами та інтелектуалами. Ці міфи, як стверджує Е. Гельнер, повинні бути предметом досліджень вчених, оскільки вони часто використовуються для зміцнення національної ідентичності. Однак історики націоналізму, за словами Еріка Дж. Гобсбаума, часто ігнорують "погляд знизу" - передбачення, сподівання, потреби, тягарі та інтереси звичайних людей, які не обов'язково національні і тим більше націоналістичні.

Національна ідентичність є тим політико-соціальним конструктом, який формується національними елітами і окремими інститутами, насамперед – державою. Проводиться мовна, символічна, історична політика, конструювання необхідних образів, яке спрямовано на створення системи ідентифікації з «єдиним цілим», тобто державою, а також на формування загального культурно-історичного і політичного простору [17].

Проблема національно-патріотичного виховання – це не лише питання, яке стосується галузі освіти. Адже розуміння та сприйняття цінностей держави є важливим у будь-якому віці. Особливо чітко українці усвідомили це у 2014 році, коли стало зрозуміло, що ворожа російська пропаганда «б'є» по розумах людей далеко не шкільного і не лише студентського віку. В першу чергу, страждають люди і середнього, і старшого віку, які поступово перестають розуміти, що таке національна складова, оскільки із ними втрачений такий необхідний аспект комунікації та пояснення. Це все є доволі важливим аспектом в контексті того, щоб усі вікові групи населення розуміли «за що ми стоїмо та боремося», що таке національна ідентичність та національна складова [13].

Тож процес національно-патріотичного виховання є доволі важливим, його слід використовувати та розширювати й у віковому, й у між секторальному сегментах, щоб охопити якомога більше людей за сферами діяльності, вікових груп, їхніх інтересів, причому не тільки життєвих, але й політичних, оскільки політичний аспект тут теж грає доволі значущу роль, оскільки дуже багато людей в Україні голосувало за проросійські партії не тому що вони люблять росію і не люблять Україну, а саме через популістські обіцянки проросійських політичних сил з економічного порядку денного і культурного (як то, наприклад, особливі права російської мови, або широка децентралізація із можливістю обирати голів регіонів). І звісно, попри наявність власних певних особливостей, кожен регіон України має і повинен діяти у рамках основних концептуальних засад, які закладені в рамках державної стратегії національно-патріотичного виховання [13].

Саме від фахового підходу залежить, наскільки ефективно відбуватиметься комунікація під час втілення ідей щодо формування національної ідентичності у молодого покоління. В першу чергу, тут потрібно надавати значну увагу взаємодії «центр – регіони». Саме тому необхідно почати комплексне втілення концепції національно-патріотичного виховання із налагодженням системи зав'язків центру із регіонами та подальшої взаємодії із органами місцевого самоврядування [13].

Основою національної ідентичності виступають загальні суспільно-політичні цінності, тобто це почуття приналежності індивіда до держави як до політичної спільноти, незалежно від його етнічної приналежності, що розділяються громадянами цієї країни як культурні норми. Також дуже важливим питанням у цьому контексті є визнання індивідом прав і обов'язків у відношенні до інших членів спільноти та рівність громадян перед законом і громадянська культура [13].

Національна ідентичність формується разом з процесами національно-державного будівництва, саме поняття «нація» є «продуктом» довгого і

складного процесу історичного розвитку. Національна ідентичність у своїй основі має духовні та культурні підстави, що формують національну картину світу, тобто систему уявлень, заснованих на певних національних цінностях, та світогляді, що підтримує «почуття причетності до єдиного політичного співтовариства та простору». Феномен національної ідентичності взаємопов'язаний з етнічною складовою. Етнічний компонент є дуже важливою складовою конструкції нації, а саме первинним у самовизначенні людини і досить стійким протягом життя. Національна ідентичність є найважливішим засобом легітимізації і делегітимізації влади, політичного режиму, системи і держави, в першу чергу, як важливого інституту, який претендує на втілення національної ідентичності та національних інтересів [13].

Національна ідентичність є вагомим фактором консолідації політичної спільноти. У процесі ідентифікації індивід ототожнює себе, тобто відчуває почуття причетності до своєї групи і держави, визнаючи групові цінності і цілі як «свої» і відокремлює себе від «іншої» політичної спільноти. Але у цьому контексті є певного роду і зворотній зв'язок, оскільки національна ідентичність пред'являє зобов'язання до «носія ідентичності», а саме - прийняття сторони своєї нації в конфліктах з іншими націями; необхідність громадянської відповідальності та активної громадянської позиції на індивідуальному рівні; прийняття відповідальності за вчинки, що здійснюються в ім'я своєї нації іншими її представниками; перевага загальнонаціональних інтересів перед особистими, що є, відповідним чином, вищим ступенем актуалізації національної ідентичності [13].

Національна ідентичність конструюється за допомогою дискурсу націоналізму, процеси глобалізації, інтеграції впливають на національну ідентичність, знижуючи її значимість в системі ідентифікації. Тому тут за допомогою націоналізму відбувається певного роду пробудження національної ідентичності, в основі якої мається на увазі відстоювання, в

першу чергу, власних національних інтересів як нації та як держави. Саме від фахового підходу залежить, наскільки ефективно відбуватиметься комунікація під час втілення ідей у контексті формування національної ідентичності у молодого покоління, взаємодії «центр – регіони». Саме тому логічно почати комплексне втілення концепції національно-патріотичного виховання із налагодження системи міжсекторальних зв'язків та подальшої взаємодії із органами місцевого самоврядування [13].

Формування національно-культурної ідентичності має опиратися на:

- історичну правду;
- історичну пам'ять;
- національні ідеали;
- національну гідність;
- національну самосвідомість;
- патріотизм [36].

Важливими чинниками, які впливають на процес формування національної ідентичності особистості є з одного боку глобалізаційні процеси, а з іншого – рухи за збереження своєї аутентичності та особливості [17].

1.3. Історичний розвиток понять “нація” та “національна ідентичність”

Національна ідентичність – це відчуття належності людини до певної нації. Слово пішло від пізньолатинського *identitas* («однаковість») або ж від *idem* («однаковий»). В українських законодавчих актах «ідентичність» зазвичай перекладають як «самобутність» [18]. Якщо звернутися до історії, то національна ідентичність існувала стільки ж, скільки існує людство. В тому чи іншому вигляді, змінювались хіба що її прояви та риси. В давнину поняття

національної ідентичності зводилось до простої з першого погляду ідентифікації.

«Ідентифікатор може відділити „своїх” від „інших”, позначивши одних „вірними”, а інших „невірними”. Перше соборне послання апостола Іоанна (глава 2, вірш 19) дає зразок поділу на „нас” і „не нас”: "Вони вийшли від нас, але не були наші: бо якби вони були наші, то залишилися б з нами; але вони вийшли, і через те виявилось, що не всі наші".» [21, с. 9]

Ще одним прикладом ідентифікації з історії, є побут при дворі африканських та азійських правителів, султанів тощо. «Так, ще у давнину Страбон і Діадор звертали увагу, що коли в ефіопського короля якась частина тіла була скалічена, всі його придворні мали дістати те саме каліцтво. Як писав свого часу Е. Канетті, якщо король мав якісь добрі чи погані риси, якусь фізичну ваду, неадаптивність або, навпаки, чесноту, то його товариші й слуги прагнули це все наслідувати. Арабський мандрівник, який відвідав на початку XIX століття двір султана Дарфура, свідчив, що, якщо султан кашляв чи чхав, то всі придворні робили те саме. Коли король Уганди сміявся, – сміялися всі, коли він застудився, то всі твердили, що у них застуда, коли підстригався – усі бігли стригтися. Сміх китайського імператора супроводжувався сміхом мандаринів, сумував імператор – похмурніли всі» [21, с. 10].

Існує декілька концепцій щодо визначення самого поняття «національна ідентичність». Проблема класифікації національної ідентичності знайшла своє відображення у працях Е. Сміта і П. Альтера. Розкриваючи зміст поняття «національна ідентичність» Е. Сміт створив її західну модель, що містить низку складових: історично спільна територія, закони та інститути; політ. рівність громадян, виражена у чинній системі прав та обов'язків; спільність громадян. культури та ідеології. На думку Е. Сміта, на відміну від західної моделі, основними компонентами східної моделі національної ідентичності є походження, національна культура, мова, звичаї [34].

Нація (від латинського «natio» — плем'я, народ) — це етносоціальна спільнота, об'єднана певною самоназвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних і політичних цінностей, усвідомленням своєї ідентичності [11]. У сучасних суспільних науках поняття «нація» прийнято хронологічно застосовувати до модерної та новітньої доби, пов'язуючи його з поширенням модерного націоналізму та сучасної моделі національної держави, спочатку — до Європи та США, а потім — до інших регіонів світу. Із межі XVIII—XIX ст. поняття «нація» вживається переважно у двох значеннях: політична нація та етнічна нація [11, 16].

Політична нація — суверенна спільнота громадян, сукупність політично суб'єктивних громадян різних національностей, що здійснюють колективні національні інтереси через механізм власної політичної організації — держави. Нація визначається, як основний державотворчий елемент, джерело державної влади та носій державного суверенітету. Часто вживається як синонім терміну держава, коли мається на увазі її населення, наприклад для посилення на «національні» університети, банки та інші установи. «Політична нація» — політична спільнота громадян певної держави, сукупність людей, які усвідомлюють свою приналежність до цієї спільноти, поважають правила, які існують у суспільстві. Більшості членів політичної спільноти властивий патріотизм, відповідальність за долю країни [26].

Етнічна нація — усталена спільнота людей, об'єднана етнокультурним походженням. Це тлумачення «нації» сформувалося в першій половині XIX ст. в Німеччині та Східній Європі за умов існування багатонаціональних імперій та виникнення національно-визвольних рухів бездержавних народів. За такої моделі нації утворюється єдина «нація-держава» в межах ареалу певного етносу, незважаючи на те, до яких державних утворень цей ареал міг входити. Принцип міждержавного розмежування за етнічною ознакою застосовувався в Європі (1919—1921 і 1945—1947 років) та в інших регіонах світу. Проте в

правовому контексті за умов чинності демократичних стандартів у такій національній державі «титильна» етнічна нація все одно перетворюється на складову політичної нації. У політичній та історичній публіцистиці поняття «етнічна нація» часто помилково ототожнюється з етносом і застосовується до архаїчних та домодерних форм етнічних спільнот [10, 18].

Багатозначність поняття нації відбиває наявність немалої кількості концепцій феномена нації. У цьому контексті необхідно розглянути ідеї К. Дойча, Е. Геллнера, Б. Андерсона і Е. Сміта. Для соціально-демографічного підходу Дойча, який викладений в його роботі «Націоналізм і соціальна комунікація» (1966) характерне функціональне визначення нації як групи, у межах якої рівень комунікативної активності значно вищий, ніж за її межами [1].

Ернест Геллнер у своїй праці «Нації і націоналізм» (1983) вважав, що нація є результатом потреби сучасного суспільства в культурній гомогенності, обумовленій розвитком індустріального виробництва. Становлення нації безпосередньо зв'язане з поширенням загальної освіти і засобів масової інформації. Нації — цілеспрямовано створювані спільноти, провідна роль у цьому процесі належить саме інтелектуальній верстві суспільства [12].

Бенедікт Андерсон у своїй роботі «Уявлені спільноти» (1991) розглядає сучасні нації як штучно створювані «уявлені спільноти». В основі цього процесу лежить феномен «друкарського капіталізму» із властивими йому газетами і романами, що зображують націю як соціокультурну спільність. На думку Андерсона першими націями стали латиноамериканські, що сформувались в ході боротьби проти іспанської корони, а за ними з невеликим відривом слідували США і потім Франція [8].

Ентоні Сміт у своїй праці «Нації та націоналізм у глобальну епоху» підкреслює, навпаки, що сучасні нації органічно зв'язані з доіндустріальними спільнотами, що позначаються ним як етнії. За Смітом, уся їх розмаїтість може

бути зведена до двох типів: аристократичного і народного. Нації, що виникають на базі першого типу етній, створюються шляхом бюрократичної інкорпорації нижчих соціальних груп у рамках однієї держави. Провідну роль у формуванні нації з народних етній грає інтелігенція, що бореться за збереження етнічних традицій [32].

1.4. Підходи до визначення нації та її складових елементів

Вище наведено гарний приклад того, що маркером ідентичності може бути що завгодно – фізична вада, зачіска, сльози чи сміх. Тобто, уподібнення султану, королю – є маркером поведінки, що засвідчує належність до певної спільноти, наслідування певних манер, тощо. У домодерних суспільствах уподібнення можна розглядати як форму ідентичності.

Ще одним інструментом формування ідентичності – є мова. Тому її використання і розуміння має важливе значення для національних груп. Але це також означає, що мова може бути використана як інструмент політичної маніпуляції. Наприклад, політичні лідери можуть використовувати мову, щоб сприяти формуванню національної ідентичності та національного єднання, або ж на зворотному боці, щоб підбурювати націоналістичні настрої та конфлікти між різними національними групами.

«Якщо простежимо семантичну історію терміна ідентичність, то з'ясуємо, що в одних випадках, формулювання перших уявлень про ідентичність пов'язують із Аристотелем (384 р. до н. е – 322 р. до н. е.) , в інших – із Д. Локком (1632–1704) і Д. Юмом (1711–1776) чи Т. Рідом (1710–1796). Ще в інших – із З. Фройдом (1856–1939), який в одному зі звернень до членів єврейського товариства „Бнай Бріт”, написаним у 1926 році, стверджував, що його не пов'язували з євреями ані віра, ані національна гордість, утім, було «ясне усвідомлення внутрішньої тотожності з ними, затишна свідомість спільності психологічного устрою» [21].

Звернемо увагу на наступні підходи до поняття «нація» та «національна ідентичність» :

1. Етнічний підхід. Суть його полягає в тому, що нацією можна назвати групу людей, які походять від спільних предків та мають спільну історію, культуру та мову. Ці ж атрибути є основними елементами національної ідентичності .

2. Інституціональний підхід. Нація є в першу чергу політичною спільнотою, яка має свої інституції, закони та правила. Згідно цього підходу, основними елементами національної ідентичності є права, обов'язки та інші політичні реалії.

3. Психологічний підхід. Згідно з цим підходом, національна ідентичність – це є психологічний стан людини , який відображає в собі її почуття належності до певної нації. Гордість за свою культуру, історію та почуття солідарності зі своїми земляками – є основними елементами національної ідентичності в цьому підході.

4. Конструктивістський підхід. Суть його полягає в тому, що національна ідентичність є соціальним конструктом, який в свою чергу формується в результаті взаємодії між соціальним середовищем та людьми. Основними елементами національної ідентичності є спільні цінності, ідеї та символи, які приймаються у членів спільноти.

Кожен з цих підходів має свої переваги та недоліки.

Наприклад, етнічний підхід наголошує на спадщині та культурі, що може сприяти зміцненню національної ідентичності та спільності серед членів нації, але при цьому може викликати виключення та дискримінацію відносно тих, хто не належить до етнічної більшості.

Інституціональний підхід може сприяти розвитку демократії та прав людини в рамках нації, але при цьому може ігнорувати різноманітність культур та етнічних меншин.

Психологічний підхід може відображати особисті відчуття людини та сприяти її самоідентифікації, але при цьому не враховувати соціальну та культурну реальність нації.

Конструктивістський підхід наголошує на соціальних та культурних аспектах нації, але при цьому може не враховувати історичні та етнічні особливості та різноманітність національної ідентичності.

Однак, кожен з цих підходів може бути корисним в певних контекстах, і їхнє поєднання може сприяти більш повному розумінню національної ідентичності та зміцненню спільності в рамках нації.

Важливо також звертати увагу на те, що національна ідентичність є динамічною та може змінюватись з часом та в залежності від різноманітних факторів, таких як історичні події, міграція, мультикультуралізм та глобалізація.

Поняття нації та національної ідентичності мають вагомий вплив на суспільство та його розвиток. Вони є важливим аспектом формування самоідентифікації та культури людей в рамках нації. Відчуття належності до певної національної спільноти може сприяти розвитку традицій та спільного культурного коду, а це в свою чергу є атрибутом єдності в рамках суспільства.

В політиці і правовій системі будь якої країни також можна простежити вплив цих понять. Певні законодавчі акти можуть бути спрямовані зміцнення державної ідеї та захист прав національних меншин.

В питаннях міжнародних відносин та міграції також є місце поняттям нації та національної ідентичності. Зовнішня політика держав може бути спрямована на підтримку своїх національних інтересів. А для мігрантів важливим фактором при виборі місця проживання також буде національна ідентичність.

Через різні інтереси та сприйняття світу, що спричинені факторами національної ідентичності, можуть впливати конфлікти або навпаки панувати мир. Також можуть виникати конфлікти між різними національними групами через різне сприйняття світу. Але з іншого боку національна ідентичність може бути інструментом зміцнення миру та співпраці між національними групами через спільний інтерес у підтримці стабільності та процвітання суспільства.

Висновки до розділу:

Підсумовуючи розділ про поняття нації та національної ідентичності, можна зробити наступні **висновки**:

- Нація - це історично сформована спільнота людей, яка має спільну територію, культуру, мову, етнічне походження, історію та інші ознаки, що відрізняють її від інших націй.
- Національна ідентичність - це почуття належності людини до своєї нації, відчуття спільності зі своїми земляками, що базується на спільних цінностях, ідеалах, культурі, мові та інших ознаках, що об'єднують людей.
- Національна ідентичність може бути формована різними чинниками, такими як історія, мова, культура, релігія, політика тощо.
- Національна ідентичність є важливою складовою кожної нації, оскільки вона дозволяє людям відчувати себе частиною спільноти, що є основою для формування національної свідомості та національної самосвідомості.
- Національна ідентичність може викликати конфлікти між різними націями, особливо коли вона базується на етнічному походженні та інших ознаках, що дискримінують інших людей.
- Розуміння поняття нації та національної ідентичності є важливим для побудови гармонійного суспільства, що поважає права та свободи кожної людини, незалежно від її національності.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ

Далі варто звернутися до питань формування національної ідентичності. Формування національної ідентичності - процес який залежить від багатьох факторів і відбувається на різних рівнях суспільства. Культурні та історичні традиції – одні з важливих чинників, що сприяють формуванню національної ідентичності. Мова, література, музика, мистецтво, народні звичаї та обряди – все це, є сукупністю традицій, що складають національну спадщину. Сприяти формуванню національної ідентичності також може певна територія, на якій проживають представники нації. Спільна історія та доля також є певними атрибутами, що можуть сприяти цьому процесу. Наприклад, перемоги або поразки у війнах, боротьба за незалежність чи відновлення державності.

Релігія – одна з досить значних і важливих ланок формування національної ідентичності. Вона передає спільні цінності, традиції, що сприяють формуванню спільного світогляду. Це значно зміцнює почуття належності до своєї країни. Певні релігійні обряди також є спільними для всієї громади та сприяють об'єднанню. Релігія може підтримувати та відображати національні бажання та інтереси, за покликом релігійних лідерів країн. А релігійна ідентичність може бути передана від батьків до дітей та вважатися важливою складовою національної ідентичності. Це сприяє збереженню національної культури на протязі поколінь.

В сучасному світі факторами які сприяють формуванню національної ідентичності також є засоби масової інформації. Мовлення національних каналів, друк національних газет, відображення національних подій в ЗМІ можуть сприяти формуванню почуття приналежності до своєї нації.

Всі ці фактори можуть взаємодіяти та впливати на формування національної ідентичності. У кожній країні чи нації ці фактори можуть мати різну вагу і впливати на формування національної ідентичності по-різному.

Культурна спадщина нації – те що вибудовується століттями і робить нації «живими». Культурна спадщина охоплює історію, мову, наукові досягнення, традиції, мистецтво та інші культурні елементи, які відображають ту саму ідентичність нації. Збереження традицій, ритуалів та звичаїв є важливим для підтримки культурної спадщини та передачі її з покоління в покоління. Це дозволяє зберегти унікальний характер та ідентичність нації та виявляти глибинні зв'язки між поколіннями.

2.1. Історичні передумови формування національної ідентичності в Україні

Ніщо інше так рясно не розповідає про терени які пройшла нація, ніж її історія. Тому звернемось ми саме до неї. «Найдавнішими задокументованими жителями України – є греки та євреї. Сліди саме їхньої присутності на нинішніх землях нашої держави є найбільш частими та задокументовані. На території нинішньої України існували князівства Київської Русі. Протягом століть вони керувалися іншими утвореннями, такими як Велике князівство Литовське – найбільша держава Європи протягом досить тривалого часу. Польща – також одна з могутніх і великих держав нашого регіону; Османська імперія. Але фактом залишається те, що саме із зустрічі головного північного розвитку та головного південного розвитку, серце якого українське місто Київ, починається історія Європи» [7].

Київська Русь - середньовічна східноєвропейська феодальна монархічна держава зі столицею в Києві, що існувала впродовж IX-XIII століть. Заплутана історія якої мало не ставить під питання існування нинішньої України, української нації та ідентичності, для певних постатей. Нинішня війна в Україні, що розпочата путіним, у своїх витоках несе меседж про те, що Україна і росія завжди були одним народом, через вікінга, на ім'я Вальдемар, який можливо був хрещений тисячу років тому. Потрібно розуміти - це не є переконливий історичний аргумент. Це точка відліку боротьби та виживання української нації, маніпулювання українською історичною пам'яттю та загалом історією. Саме тут стає зрозуміло, наскільки важливими для будь якої

держави є її історична пам'ять та звідки і як відбувається формування національної ідентичності.

Нині ми бачимо результат недбалості до питань історичної пам'яті, у вигляді неконсолідованого українського суспільства. Суспільства, де кожен інтерпретує історичне минуле по різному. Чи то про подаровану Леніним землю, чи то про багатство та право на життя української нації. Але найголовніше полягає в тому, що наразі українці мають свою власну державу, а отже мають і свою ідентичність. І ця ідентичність відкрито і ефективно протиставляє себе російській імперській ідентичності, та активно відстоює перед нею. Імперська ідентичність росіян хоче стерти усе, що пов'язано з Україною та її ідентичністю (мова, культура, побут тощо), вони не сприймають Україну та українців як окремий державний та окремий етнічний суб'єкт, а вважають нас своєю частиною та власністю, яка повинна підкорятися і робити все, чого тільки забажає «старший брат».

Відомий український журналіст, громадський, культурний діяч, політолог та колишній народний депутат України двох скликань Олександр (Олесь) Доній пропонує нам перейти до історичної ретроспективи того, хто ж все ж таки був автором тієї самої концепції про «об'єднання двох народів» (мається на увазі українського та російського). Він говорить про те, що це був відомий український письменник період XIX ст. Пантелеймон Куліш. Такі ідеї письменник виклав у своєму творі «Історія возз'єднання Русі». Це не зважаючи на те, що саме він пропагував слово «українець» і зробив українську абетку [18].

Ще одним прихильником об'єднання «двох братських слов'янських народів» був видатний український історик, громадський діяч, один із співзасновників «Кирило-Мефодіївського братства» Микола Костомаров. Він вважав, що українці не спроможні до державного будівництва, а отже таким чином українцям потрібно бути з росіянами. Мається на увазі проект Кирило-Мефодіївського братства, в якому брав участь і Тарас Шевченко, у 1845-1847 рр. про створення конфедерації слов'янських народів на основі демократії та

християнства, але не власної української держави. Навіть та ж Центральна Рада мислила про Україну як про автономію в складі Російської імперії більше, ніж пів року свого існування, поки в Четвертому універсалі не проголосила незалежність УНР [18].

Незважаючи на те, що на певному відрізку у зв'язку з історичними обставинами українські еліти мислили себе окремим народом разом із росією, ідентичність цих народів завжди були різною. Завідувач відділу етнополітології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені Кураса НАН України, доктор політичних наук Віктор Котигоренко пояснює, що «патріотизм в українському розумінні – це любов до своєї Батьківщини, у російському – служіння державі. Українець не служить владі, державним інститутам, а розвиває власну країну та націю» [18].

Той же В. Котигоренко говорить про те, що ідентичність ніколи не є завершеною, тому що поки існують люди, які її сповідують, вона постійно зазнає зміни. Також дослідник пропонує розглянути саме поняття «українська нація» та його історію, коли воно вперше з'явилося, що було до цього. «Це безперевний процес трансформації ідей. Чи була українська нація в часи Богдана Хмельницького? В сучасному розумінні – ні, в тогочасному так, до неї належала переважно козацька старшина. Власне, в ті часи об'єднавчими самоназвами предків сучасних українців були слова «русини» або «русь». Етнонім «українці» набув масовості тільки в першій чверті 20-го століття. Ми знаємо українську націю часів Української революції 1917-1921 років і за часів СРСР. Вона перебувала в стані постійних змін. Змін вона зазнає тепер і зазнаватиме далі, аж поки існуватиме», – каже Віктор Котигоренко [18].

Українська соціологія має тривалу історію дослідження української національної ідентичності. Її початком можна вважати роботу українського громадсько-політичного діяча, в. о. міністра закордонних справ Директорії УНР у 1919-1920 рр. Володимира Старосольського «Теорія нації», яка була видана у 1921 році Українським соціологічним інститутом у Відні [19]. У своїй роботі В. Старосольський визнав домінантність і визначальність у процесі

формування нації національної свідомості та волі. В такий спосіб український дослідник у своїй книзі обґрунтував погляд на націю як на „уявлену спільноту”, на півстоліття випередивши теоретичні досягнення таких класиків цього жанру як Ернеста Гельнера та Бенедикта Андерсона [25].

На думку І. Лисяка-Рудницького початок формування української нації необхідно шукати в період розпаду Київської Русі, вже потім вона з’явилася і викристалізувалась у Галицько-Волинському князівстві та Великому князівстві Литовському. В умовах насадження католицизму в часи після Люблінської унії, постійних моральних утисків український етнос зберіг свою самобутність завдяки народному християнству, яке увібрало в себе релігійні ідеї українського етносу періоду Київської Русі [36].

Середина XVI ст. стала ще одним визначальним етапом для формування та розвитку українському етносу та його ідентичності, оскільки почалася активна національно-визвольна боротьба козацтва проти магнатського панування. Ця жага до свободи, що кожного разу переростала в збройні конфлікти, знайшла своє завершення в часи Богдана Хмельницького. Козацька республіка, тоді їй була надана названа Гетьманщина, в середині XVII ст. остаточно сформувалася як демократична держава з республіканськими методами правління. Боротьба козацтва за свою свободу у середині XVI ст. об’єднало українське суспільство в справі загальної релігійно-національної боротьби. Упродовж століття козак став ключовою постаттю в національній свідомості українців. Ще протягом століття Гетьманщина була центром політичного життя українців, які в нових умовах відстоювали свою національну ідентичність [36].

Вільний розвиток української державності, українського духу та самобутності закінчився Переяславськими угодами 1654 року. Ці угоди призвели до того, що московське царство повністю поглинуло Гетьманщину, що призвело до закріпачення українських селян російським дворянством. Відбулося також поглинання московським царизмом української інтелектуальної еліти, яка формувалася протягом великого періоду часу.

Тогочасним російським керівництвом імперії проводилася традиційна для них політика знищення усього українського та тотальна русифікація [36].

На цьому ґрунті виникла необхідність, щоб з'явився хоч хтось, хто буде захищати інтереси українського народу та його ідентичність від зазіхань московії. Цими представниками виявилися представники тогочасної української інтелігенції, які виявляли необхідні складові української національної ідентичності та які зосередили свою увагу на вивченні історії, мови, культури, літератури, побуту свого народу. Українські інтелектуали того часу намагалися робити все можливе, аби перетворити місцеву розмовну мову на головний засіб самовираження українців. А поява «Історії Русов» значно посилила інтерес до українського історичного минулого. Першим твором, який був написаний мовою селян, була «Енеїда» Івана Котляревського. Публікація цього твору у 1798 р. знаменувала появу української мови як літературної, що уявляло собою доволі сильний крок по захисту та самоствердженню української національної ідентичності та її протидії зазіханням москви [36].

Українська інтелігенція вирішила йти далі, й поширювати українську освіту та українську літературну мову через новостворені ними ж самими громадські організації, такі як Громада, «Просвіта», Руська Трійця, Кирило-Мефодіївське товариство, Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка тощо. Саме проголошення Української Народної Республіки у 1917 році можна розглядати як результат діяльності української інтелігенції попередніх поколінь. На думку американського історика Р. Шпорлюка, саме боротьба комунізму й націоналізму визначила долю України на початку ХХ століття [15, с. 433].

Дмитро Дорошенко, який був активним учасником Української революції, аналізуючи події того часу, робить висновок, що «незважаючи на біль і розчарування за втраченою самостійністю ці події ще більше укріпили українське національне почуття, а ідеї самостійності стали ідеалом і життєвим заповітом» [14, с. 14].

2.2. *Заперечення існування української нації*

Формування національної української ідентичності відбувалось крізь заперечення існування української нації, заперечення існування української мови, геноцид українців, тортури за українські звичаї та традиції. Саме це робить постать українця – особливою.

Розглянемо історичні передумови формування української національної ідентичності, які починаються зі стародавніх часів та проходять через різні етапи української історії.

Скіфська та сарматська культури: Степові народи, які жили на території України в античні часи, включаючи скіфів та сарматів, мали власну культуру та традиції, які вплинули на формування української ідентичності.

Київська Русь: В IX-XI століттях Київська Русь була центром політичного та культурного життя на території Східної Європи. Її культура, мова та традиції стали фундаментом формування української нації.

Литовсько-руська держава: У XIV-XVI століттях на території сучасної України існувала Литовсько-руська держава, яка складалася з українських та білоруських земель. Ця держава була важливим етапом у формуванні української нації.

Польсько-литовська держава: У XVI-XVIII століттях Україна перебувала під владою Польсько-литовської держави. Цей період характеризувався боротьбою за збереження української культури та мови.

Російська імперія: У XVIII-XIX століттях Україна стала частиною Російської імперії. Цей період був важливим у формуванні української ідентичності, оскільки він дозволив українській культурі та мові розвиватися та зберігати свою унікальність. В той же час, українська ідентичність була під загрозою з боку політики російської імперії, спрямованої на русифікацію українського населення.

Запорозька Січ: Запорозька Січ, яка існувала від 16 до 18 століть на півдні України, стала символом боротьби українців за свої права та свободу.

Ця епоха відіграла важливу роль у формуванні національної ідентичності українців.

Національно-визвольна війна 1917-1921 рр.: Після Першої світової війни на території України виникли суперечності між різними політичними групами та національностями, що призвело до національно-визвольної війни. В результаті війни, зокрема завдяки боротьбі за Українську Народну Республіку, українці змогли здобути певну автономію та зберегти свою культуру та мову.

Радянський період: У 1922 році Україна стала частиною Радянського Союзу. У цей період влада спрямовувала зусилля на розбудову соціалістичної економіки, але також діяла політика русифікації та пригнічення української культури та мови.

Незалежність: Відновлення незалежності України в 1991 році стало новим етапом у формуванні української ідентичності. У цей період українці змогли зосередитися на розбудові своєї державності та збереженні національної культури, мови та історії. Україна зуміла здобути своє місце серед незалежних держав світу та стала визнаним членом міжнародної спільноти.

Сучасний період: На сучасному етапі українці продовжують боротися за збереження своєї ідентичності, культури та мови. Через війну національна самосвідомість зміцнюється, а українська культура та мова стають все більш важливими елементами національної ідентичності. Україна також розвиває свої відносини з іншими країнами та виконує свої міжнародні зобов'язання, що допомагає зміцнити її місце у світі.

Ще одним важливим фактором формування української ідентичності, є заперечення існування української нації.

Тут мова йде про погляди, що відкидають ідею існування українського народу як окремої національної спільноти з власною культурою, мовою, історією та територією. Історично, заперечення існування українців як окремої етнічної групи бере свій початок з часів російської імперії. Потім

влада СРСР намагалась утвердити в головах українців, що вони «новороси», а нині – в російській федерації ці наративи просуває путін.

Щоб позбавити українців їх ідентичності, проводилась політика русифікації, метою якої було позбавити людей національної свідомості та вбити ідею української нації. В радянський час була заборонена українська мова, культура. Десятки тисяч українців були закатовані та вислані на смерть лише з однією метою – придушити український національний рух.

Влада радянського союзу до останнього намагалась зберегти свій контроль над українськими територіями. Їм не вдалося цього зробити. Нині, в 2023 році, українські землі намагається захопити російська федерація. Путінський режим продовжує просувати ідею про штучність української національної ідентичності, української мови та історії.

Українці мають право на свою національну ідентичність та визнання своєї етнічної приналежності, а заперечення існування української нації є не лише обмеженим та некоректним, але і небезпечним. Відмова від визнання національної ідентичності може призвести до виникнення конфліктів, дискримінації та насильства на основі національної приналежності

2.3. Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності

«Важливим чинником формування національної ідентичності та свідомості є історична пам'ять. Саме завдяки усвідомленню спільного образу минулого сучасні покоління ототожнюють себе з перемогами й поразками попередніх поколінь, зі спільними героями, зі священними для нації місцями пам'яті, із досягненнями власної культури. Відновлення спільної історичної пам'яті сприяє усвідомленню нацією своєї сутності, відтворення власного історичного досвіду, своєї духовності, ідейно-моральної суверенності» [20].

«Історична пам'ять - соціокультурний феномен колективного осмислення людськими спільнотами власного минулого; цілісний образ історії, з яким ідентифікує себе та чи інша соціальна група» [9].

Але в Україні функціонує декілька різних за своїм змістом канонів «історичної пам'яті». Це проблема. Різні інтерпретації історичного минулого народу, розуміння історичних подій – призводить до конфліктів в суспільстві. Це в свою чергу заважає формуванню національної свідомості, ідентичності і позначається на розвитку держави, а інколи ставить під загрозу її існування.

За таких умов часто відбувається розшарування суспільства. Цим доволі часто користується, наприклад, російська пропаганда. За допомогою певних політичних технологій, можна сильно розхитати настрої суспільства. Починаються внутрішні конфлікти та протистояння серед представників однієї ж нації, через різні погляди. Інколи це може призвести до дуже масштабних наслідків, таких як масові протести і навіть державні перевороти, якщо це потрібно комусь так би мовити ззовні.

Доволі складною ситуацією, що склалася в Україні, через різні підходи до розуміння історичних подій минулого, скористалась російська федерація. Це дуже гарний приклад того, як за допомогою маніпуляцій історичною пам'яттю народу, можна руйнувати країни зсередини і навіть під час масштабної війни, знаходити важелі впливу на державу, що для країни-окупанта дають позитивні результати.

Історична пам'ять виконує наступні функції:

По-перше, це пізнавальна функція – надає інформацію про історію народу, звичаї, традиції, минулі звершення предків, розкриває їх прагнення, стремління.

По-друге, це виховна – факти з історії минулого народу впливають на духовний світ сучасного покоління. Формується світогляд, моральні принципи, психологія поведінки. Часто історичним минулим предків визначається життєсміслові сучасні орієнтири, ідеали і цінності.

По-третє, це акумулятивна – вона збирає та корегує історичний досвід, актуалізує його включаючи в систему наявних суспільних та індивідуальних потреб, інтересів та дій.

Цікавим є спостереження, що у суспільстві можна спостерігати одночасно народної пам'яті і так званої державної пам'яті народу. Таке явище прослідковується у радянський період розвитку України. Тоді владою просувалися наративи про штучність української історії. Це призвело до викривлення історичної свідомості суспільства і спотвореного уявлення про історичне минуле.

Офіційна теорія бачення історичного минулого країни, є допоміжним важелем існуючого в країні режиму, для формування духу народу і його свідомості в сприятливому для влади напрямку.

«Оскільки, історична пам'ять є духовно-практичним феноменом, велику роль у її збереженні відіграють наукова думка, освіта, культура, виховання, засоби масової інформації, власний практичний досвід. Від того, яку політику проводить держава у цих сферах, залежить формування історичної свідомості народу: чи все робиться для того, щоб виховати справжніх патріотів своєї батьківщини, які усвідомлюють весь багатий досвід свого народу, героїчні сторінки його історії, неперевершену значущість рідної мови, культури для існування народу в майбутньому, чи здійснюється цілеспрямоване викривлення історичних фактів, замовчування, приховування для прийдешніх поколінь виявів духовного злету народу, щоб вкорінити у народну свідомість почуття меншовартості, другосортності, посіяти сумнів щодо можливості існування власної незалежної держави.»[20]

Зараз в Україні відбувається протистояння трьох різних типів історичної пам'яті: української, російської і комуністичної. Між цими моделями немає єдиної парадигми. Проблеми додає те, що в супротив українській моделі, певним чином об'єдналися російська і комуністична. Вони переплітаються між собою в ідеологічних аспектах.

Як наслідок, В. Артюх розповідає про кризу історичної ідентичності індивіда. Людина губиться і не впевнена щодо того, з якою моделлю варто пов'язувати себе, а з якою – не потрібно. А коли настрої в суспільстві особливо напружені і різняться між собою, створюючи конфлікт, індивід не розуміє як

інші будуть реагувати на певний вибір його історичної ідентичності, що тільки додає невпевненості.

«У підтвердження цього С. Захаров зазначає, що в Україні існує конфлікт не лише справжніх історичних пам'ятей, які передаються й накопичуються навіть на генетичному рівні, а й квазі-історичних, що є, на його думку, продуктами радянської тоталітарної пропаганди. Вона породжувала фобії, яких більшість людей не може позбутися дотепер. Тож іноді навіть у свідомості однієї особи виникає конфлікт його справжньої історичної пам'яті та накинutoї неправди. І дуже важливим є якомога публічніше викриття і знищення історичної кривди. Українська держава поки що не досягла особливих успіхів на цьому фронті. Багато людей у нашому суспільстві живуть з викривленим уявленням про минуле. » [20]

Наразі проблема в тому, що протиріччя у сприйнятті минулого різними групами населення та регіонами України, довгий час залишалися поза увагою влади. Неправдиві історичні уявлення ставали полем для маніпуляцій та інформаційних війн. І навіть в умовах сьогодишньої повномасштабної війни з росією, це дає змогу певним політичним силам, що працюють не на користь держави, використовувати історичне минуле з метою посилення нехай абсурдних, але існуючих стереотипів та утвердження в суспільній свідомості нових міфів. Це в свою чергу спрацьовує на розкол суспільної свідомості, що в умовах війни – неприпустимо і тільки підсилює загрозу національної безпеки України.

Після закінчення війни, відновлення і збереження історичної пам'яті має стати одним з найважливіших напрямків державної політики. Творення свідомої української нації вимагає спільної, неконфліктної історичної пам'яті.

Нажаль, сьогодні українці стикнулися із незаперечними фактами і доказами того, що українська ідентичність десятками років знищувалась. На собі відчули справжні катування за українську мову і те, що ми просто українці. Якщо до 24 лютого 2022 року в завданнях відновлення історичної пам'яті стояли би задачі вшанування пам'яті невинно закатованих, та

виявлення правди про ті чи інші драматичні події в історії боротьби за українську незалежність, то сьогодні мільйони українців відчули цю боротьбу на собі. Найближчі декілька поколінь вже зараз назавжди закарбували в свої пам'яті ці трагічні моменти історії. Суспільна свідомість невпинно зростає. І кожен українець усвідомлює свою силу та незламність.

Але історія показує, що без впровадження такого надважливого для України напрямку державної політики як відновлення і збереження історичної пам'яті – історія може повторитись.

Ця робота в першу чергу про шлях до примирення та консолідації всередині нашого суспільства. Про боротьбу з маніпуляціями та інформаційними війнами ззовні.

Важливим для України є те, що в світовому досвіді є приклади роботи країн в реалізації політики відновлення історичної пам'яті. Важливу роль там відіграють спеціально створені урядові структури та науково-дослідні установи. Вони неупереджено висвітлюють історичне минуле країни та допомагають зорієнтуватися у сьогоденні.

Інститути національної пам'яті були створені у всіх державах колишнього Варшавського договору. Ці інститути мають великі напрацювання і стали осередками живої історії наукових досліджень. Вони є надзвичайно ефектними інструментами реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті.

Висновки до розділу:

Виходячи з розділу про особливості формування національної ідентичності в Україні, можна стверджувати, що національна ідентичність України є досить складною і багатогранною, оскільки формувалася впродовж багатьох століть і включає в себе елементи культури, історії, мови, релігії та інших факторів.

Однак, не зважаючи на це, національна ідентичність України зумовлена спільними цінностями, історією та культурою, які об'єднують українців та

культурою, які об'єднують українців та формують унікальний національний характер. Крім того, демократичні процеси, які відбуваються в Україні, сприяють формуванню та розвитку національної ідентичності, яка є важливою складовою будь-якої держави.

Таким чином, можна стверджувати, що національна ідентичність України є важливою частиною культурного і політичного життя країни, яка формується впродовж багатьох століть та включає в себе різноманітні елементи. Продовження розвитку національної ідентичності в Україні є важливим завданням для збереження культурної різноманітності та підтримки демократичних процесів в країні.

РОЗДІЛ III. РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Національна ідентичність відіграє важливу роль у формуванні політичного процесу країни. Вона є відображенням цінностей, ідей та інтересів, що є важливими для народу. Вона впливає на те, які партії та політичні лідери отримують підтримку від громадян. У деяких випадках, національна ідентичність може стати важливим чинником, що об'єднує людей в певній країні під одним прапором і може бути ключовим для зміцнення національної єдності. Наприклад так, як це сталося навесні 2022 року для українців по всьому світі.

Крім того, національна ідентичність визначає те, які питання стають найбільш актуальними для суспільства та як вони мають бути вирішені. Наприклад, у країні з сильною національною ідентичністю можуть бути питання, пов'язані зі збереженням мови та культури національної меншини, а в країні з високим рівнем міграції – питання, пов'язані з інтеграцією мігрантів.

Нарешті, національна ідентичність може впливати на сам процес прийняття рішень. У країнах зі сильною національною ідентичністю можуть бути більші вимоги до залучення громадськості до прийняття рішень, в той час як у країнах з меншою національною ідентичністю цей процес може бути менш значущим.

Усі ці аспекти показують, що національна ідентичність грає важливу роль у формуванні політичного процесу держави. Незалежно від того, чи є країна багатонаціональною чи однорідною, національна ідентичність визначає цінності та ідеї суспільства, формує політичний порядок денний країни та впливає на процес прийняття рішень. Розуміння ролі національної ідентичності є важливим для політичного лідерства та громадськості при формуванні та реалізації політики.

В Україні національна ідентичність, певним чином, стала слабкою ланкою для держави. Адже її можна використати і для роз'єднання суспільства. Саме ідентифікаційною кризою, пов'язану із різноспрямованістю регіональних само ідентифікацій, мовних уподобань, конструктів історичної пам'яті, довгий час користувалася російська пропаганда.

У цьому розділі ми розглянемо різні аспекти ролі національної ідентичності в політичному процесі. Ми розглянемо вплив національної ідентичності на формування політичних партій та ідеологій. Як національна ідентичність впливає на виборчий процес в країні та формує політичну волю нації. Також звернемо увагу на взаємозв'язок між національною ідентичністю та зовнішньополітичною діяльністю держави.

Дослідження ролі національної ідентичності в політичному процесі має важливе значення для демократії та побудови стійкого суспільства. Тому метою цього розділу є дослідження різних аспектів впливу національної ідентичності на політичний процес та визначення того, як використовувати її на користь народу та держави.

3.1. Вплив національної ідентичності на формування політичних партій та ідеологій в Україні

Національна ідентичність може мати значний вплив на формування політичних партій та ідеологій, оскільки вона відображає особливості і цінності певної нації та її культури. У більшості країн національна ідентичність є однією з найважливіших складових політичної культури. Це може відображатися у формуванні політичних партій, які відстоюють національні інтереси та пропонують програми, спрямовані на підтримку культурних традицій та національних цінностей.

Також національна ідентичність може вплинути на ідеології, які певна політична партія підтримує. Наприклад, націоналістичні партії зазвичай підтримують ідеології, спрямовані на зміцнення національної ідентичності та збереження культурних традицій, антикомуністичні партії можуть підтримувати ідеології, спрямовані на захист демократії та індивідуальних свобод. Масова політична участь стає важливим чинником процесів державотворення на українських землях, зокрема в питаннях формування політичної нації, на початку XX століття. Основним механізмом такої участі стають політичні партії, вони формують і реалізують власні доктрини творення нації та державного будівництва.

Ще з початку XX століття, питання формування політичної нації в Україні активно просувають політичні партії. «У січні 1900 року у Харкові члени студентських гуртків заснували Революційну українську партію (РУП), її першим програмним документом стала брошура адвоката М. Міхновського «Самостійна Україна». Протягом 1900–1905 років виникла низка інших партій, які так чи інакше ставили своїм завданням формування української політичної нації. При цьому підходи до форми і змісту національної державності були досить різними - від автономії у складі росії до самостійної соціалістичної республіки» [29].

Основні напрямки діяльності Української Центральної Ради були створені та визначені трьома провідними партіями: Українська соціал-демократичної робітничая партія (УСДРП), Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР) та Українська партія соціалістів-федералістів (УПСФ). Тоді до складу УЦР входило 19 політичних партій, а четверта частина місць належала польським, російським, єврейським та іншим партіям. «Саме під впливом політичних партій, передусім лівоцентристських, було офіційно зафіксовано поліетнічність новоствореної держави та визначено відповідні принципи формування української політичної нації» [29].

У 1918-1920 роках, під час громадянської війни, на територіях України виникає низка квазідержавних утворень, а саме: Донецько-Криворізька Радянська республіка, Республіка Гуляйполе, Одеська Радянська Республіка, Радянська Соціалістична Республіка Тавриди та інші. Тоді, кожна з цих політичних сил проводила власну національну політику. Але справити помітного впливу на формування української політичної нації подібними утвореннями тоді не вдалось.

Надалі формування української політичної нації відбувалось в рамках Української Радянської Соціалістичної Республіки. У квітні 1923 року, під час VII конференції КП(б)У заявила про політику «українізації», а ЦВК і Раднарком УРСР одразу прийняли відповідні декрети. Це означало обов'язкове вживання української мови в установах, дерусифікацію політичного і громадського життя, переведення судочинства на українську мову, зміцнення позицій саме української школи, культури та науки. Паралельно з українізацією у суспільстві насаджувалася ідеологія правлячої партії. Таким чином, можна говорити про спробу формування української нації на етнічно-ідеологічних засадах.

«Друга половина 1920-их рр. позначилася прийняттям політичних рішень про індустріалізацію та колективізацію. Політика українізації об'єктивно заважала форсованій реалізації поставлених цілей, зокрема була стримуючим чинником масової трудової міграції робітників з-поза меж України, яку потребували масштабні промислові будівництва, тому КП(б)У відмовилась від неї рішуче й беззастережно. Понад те, очільники й провідники українізації стали одними з перших жертв політичних репресій. При цьому формально політика українізації в УРСР скасована не була, і навіть на XIII з'їзді КП(б)У в 1937 році секретар ЦК С. Косіор заявляв, що «ЦК КП(б)У весь цей час продовжувало лінію на подальшу українізацію» [35]

Етнічний чинник на той період часу суттєво зменшився, взамін посилилась же вага ідеологічного. Починається системне формування

поліетнічної радянської нації. В цей момент заходи правлячої партії, що спрямовані на зміни соціально-демографічної структури українського суспільства, починають формування поліетнічної радянської нації.

У роки Другої Світової війни кордони Української РСР суттєво зазнали змін. Партії «українських націоналістів» і «Всесоюзна комуністична партія більшовиків» різними силовими методами усували перепони на шляху формування української політичної нації. «З початком перебудови КПРС (та КПУ як її складова) досить швидко втрачає провідну роль у формуванні української політичної нації як невід'ємної частини «великого радянського народу. В Україні широко розгортається неформальний громадський рух на захист екології та підтримку української мови. Характерно, що цей тренд було започатковано всередині правлячої партії. Зокрема його рушійними силами стали Демократична платформа КПРС та Народний рух України за перебудову» [24]. Вибори 1989-1990 років відіграли надзвичайно важливу роль у зміні вектору формування української політичної нації.

З утвердженням державної незалежності у 1991 році, становлення української політичної нації набирало обертів. Україна почала будуватися як національна держава. Втім, майже всі політичні партії відмовились від етнічного принципу формування української нації на користь політичного. Так, у програмі Соціал-національної партії України, що пізніше була перейменована на ВО «Свобода», відзначалося: «СНПУ бачить Україну як державу української нації, з республіканським устроєм, всі громадяни якої, незалежно від національної і релігійної приналежності, користуватимуться рівними правами і захистом держави» [30].

«Етнічний чинник в Україні має значно меншу вагу у формуванні нації, ніж у інших посткомуністичних країнах – Польщі, Угорщині, Литві, Румунії, Болгарії, Сербії, Хорватії, Латвії, Естонії, Грузії, Вірменії, Абхазії. Значною мірою цей тренд був обумовлений позицією партій лівого (КПУ, СПУ, СелПУ, ПСПУ) та ліберально-центристського (НРУ, ПДВУ, ЛПУ)

спрямування. Показовим у цьому плані є формулювання преамбули Конституції України «Український народ – громадяни України всіх національностей» [23], яке було затверджене саме за наполяганням лівих сил у Верховній Раді» [29].

Старт творенню етнонаціональної політики дала «Помаранчева Революція» 2004 року, метою якої фактично було формування української нації на засадах моноетнічності. Але завдяки спротиву партій лівого та лівоцентристського спрямування, а також близьких до них громадських організацій спроби знову зійшли нанівець. У цей період політичні партії переходять від активної політики націотворення до реактивної: намагаються відповідати існуючим громадським запитам у своїх програмах та не нав'язувати суспільству власні ідеологічні доктрини. Така політика є ефективною для нашого суспільства, отже і в подальшому різні політичні сили перейняли цю тенденцію на довгі роки правління. Саме тому усі політичні партії в Україні на той час намагалися слідувати за настроями виборців та впроваджувати популістську риторику, а не раціонально необхідну політику.

Перемога у президентських виборах 2010 року лідера Партії регіонів Віктора Януковича ще більше потопила намагання просунути етнонаціональну політику в Україні. Він повернувся до доктрин які були запровадженні ще на початку української незалежності, за часів правління Леоніда Кучми. На тому етапі побудови української державності доктрина мала перехідний характер . Але через 15 років української незалежності зробити такий крок назад – це намагання виграти час, відклавши вирішення низки принципових питань для українського націотворення .

Суттєві зміни в головах суспільства сталися з «Революцією Гідності» 2013-2014 року. Найбільш масштабна революція за часів незалежності і початок гібридної війни на Сході нашої країни, що розпочата російською федерацією змусили українців задуматися та зрозуміти в якому напрямку

повинна рухатися країна, хто є ворогом, який курс є правильним та корисним, а який – поганим та шкідливим для України та її національних інтересів.

Прихід до влади п'ятого президента України – Петра Порошенка та наростаюча воєнна агресія змушувала на цей раз остаточно закріпити вектор розвитку держави в її кордонах та за їх межами. Україна обрала шлях інтеграції до Європейського Союзу та мобілізувала всі ресурси для посилення української держави по всіх напрямкам – починаючи від закріплення статусу української мови та закінчуючи воєнним озброєнням країни. Під час президентства П. Порошенка у 2014 – 2019 рр. Україна взяла чіткий курс на українізацію, декомунізацію та дерусифікацію. Але на той час ця політика знаходила деякий опір місцевих еліт на Півдні та Сході України, які таким чином заgravали із домінуючими там на той момент проросійськими настроями. Все змінилося 24 лютого 2022 року із повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну. Починаючи з цього часу українізація та дерусифікація стали трендом в українському суспільстві, який підтриманий більшістю населення в усіх регіонах України без виключення і усіма представниками як центральної влади, так і місцевого самоврядування.

Довгий час в сучасній історії українського націотворення, розбіжності у свідомості українців та у владі завдавала партія «Опозиційна платформа – За життя» 25 травня 2020 року Печерський суд зобов'язав Офіс Генерального прокурора відкрити справу про державну зраду проти представників ОПЗЖ. Також після повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році стало остаточно зрозуміло, що протягом років свого правління у Верховній Раді України вона своїми діями завдавала суттєвих перешкод у просуванні творення етнонаціональної держави, просуваючи проросійські наративи. Це в свою чергу, часто спрацьовувало – через нестабільний правлячий дискурс, який сотню років намагається позбутися залежності тієї самої проросійської надсажденості.

3.2. Роль національної ідентичності у виборчому процесі та формуванні політичної волі нації

Національна ідентичність може відігравати важливу роль у виборчому процесі, оскільки вона може впливати на те, як виборці бачать кандидатів та як вони приймають свої рішення. Вона може бути пов'язана з культурними, історичними та політичними особливостями нації, які можуть впливати на те, які питання будуть найбільш важливими для виборців. Наприклад, в деяких країнах можуть бути особливо важливі питання національної безпеки, імміграції, культурної та мовної автономії. У таких випадках кандидати, які обіцяють захищати інтереси національної ідентичності, можуть мати перевагу на виборах.

Особливо тут виділяється питання імміграції та національної безпеки, що стали «козирем» в руках європейських політичних партій націоналістичного та популістського спрямування, які піднялися на вершину політичних рейтингів внаслідок європейської міграційної кризи 2015 року, масового напливу мігрантів з Близького Сходу та хвилі терактів в Європі у 2015 – 2016 рр. Тут одразу також поставало питання захисту національної ідентичності у кожній країні ЄС та загалом європейської ідентичності від ісламізації та мультикультуралізму. Європейський істеблішмент взагалі був повинен визнати провал політики мультикультуралізму та необхідності переходу до моделі монокультуралізму та захисту власної національної ідентичності.

Яскравим прикладом тут також може слугувати стратегія, яку безпрограшно з 2010 року застосовує прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан. Ця стратегія полягає в тому, що Орбан зацементував за собою та своєю політичною партією «Фідес» статус «єдиного захисника угорців на всьому європейському континенті та їхньої національної ідентичності». І вона спрацьовує, вона виграно працює на репутацію Орбана та дозволяє йому щоразу постійно переобиратися із рекордною підтримкою.

Завдяки цій політичній стратегії Орбан також зображує угорську ліберальну опозицію, як «ворогів угорської національної ідентичності» та як тих, хто хоче знищити національний дух Угорщини і хто не буде відстоювати національні інтереси Угорщини перед «міжнародними ліберальними силами» та «європейськими бюрократами», які тільки і мріють, щоб поставити Угорщину на коліна та підкорити її собі. Звичайно ж таки це все добре спланована політична пропаганда, яка причому розповсюджується не тільки у період виборчої кампанії, а й також за весь час правління Орбана, але вона спрацьовує, оскільки грає на емоціях простих угорців та їхньому страху перед втратою власної ідентичності та самобутності, особливо в контексті нещодавньої європейської міграційної кризи та хвилі терактів, які відбувалися в Європі.

Ще одну карту, яку розіграє В. Орбан в контексті питання захисту угорської національної ідентичності, це надання права голосувати на парламентських виборах в Угорщині етнічним угорцям, які проживають в інших країнах, як то, наприклад, в Україні та Словаччині. А саме завдяки націоналістичній та популістській політиці, яку впроваджує Орбан, ці етнічні угорці, які проживають за межами своєї батьківщини, стають одним із представників ядерного електорату угорського прем'єр-міністра та його правлячої партії «Фідес».

Також Орбан намагається усіма методами розширити «угорський дух» за межі Угорщини, особливо на ті території та регіони сусідніх до Угорщини держав, де проживають представники угорської етнічної меншини. Гарним прикладом цієї політики може слугувати роздача угорських паспортів на Закарпатті, або так звана «угорська паспортизація» Закарпаття. До речі, вона є доволі символічною у цьому контексті, оскільки доволі так чітко можна провести паралелі із паспортизацією, яку проводила російська федерація, на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей (ОРДЛО). Або як це вона робить зараз на окупованих ними територіях

України, де шляхом примусової паспортизації та роздачі російських паспортів під дулом автомату, вони фактично силовими методами насаджують українцям російську ідентичність через механізм набуття ними російського громадянства.

Крім того, національна ідентичність може також впливати на вибір кандидатів за принципом "вибирай своїх", коли виборці віддають перевагу кандидату, який представляє їх власну національну, етнічну або релігійну групу. У цьому плані можна навести приклад формування політичних партій в країнах Європи, які представляють інтереси етнічних або мовних меншин, та просування ними того порядку денного, який є важливим та актуальним саме для тих меншин, інтереси яких вони представляють на політичній мапі.

В якості гарного прикладу в контексті цього підрозділу можна розглянути ситуацію в Латвії. Представники російської етнічної меншини та російськомовної меншини бажають бачити у Латвії політику двомовності, тобто виступають за російську як за другу державну. Незважаючи на те, що партія «Згода», яка є представником інтересів російської етнічної та російськомовної меншини Латвії тричі перемогла на парламентських виборах протягом 2011-2018 рр., вона жодного разу не допускалася іншими партіями до створення правлячої більшості у парламенті та, відповідно, уряду, оскільки це є принципове питання, яке обстоюють усі партії Латвії, особливо після початку російської агресії проти України у 2014 р. [6] [31] [28].

Партія «Згода» у своїй політичній риторичі почала дотримуватися не тільки питань захисту інтересів російської та російськомовної меншин у Латвії, але й до питань, пов'язаних із соціальною справедливістю, охороною здоров'я, освітою тощо. Все це було зроблено задля того, щоб позбавитися від негативного кейсу, який виник у країні стосовно цієї партії, а також для залучення голосів етнічних латишів [31].

Однак, варто зауважити на тому, що національна ідентичність не є єдиним фактором, який впливає на вибір виборців, вона може бути протиставлена іншим інтересам, таким як економічні, соціальні або політичні переконання. В якості гарного прикладу можна навести у цьому сенсі вибори президента Франції у квітні минулого року. Тоді одним із фаворитів передвиборчих перегонів була лідер націоналістичної та популістської партії «Національне об'єднання» Марін Ле Пен. Але за рахунок того, що ця партія має своє коріння у расизмі, ксенофобії, ісламофобії, антисемітизмі та неонацизмі виборці не могли собі дозволити голосувати у другому турі за Ле Пен, навіть незважаючи на те, як вони не підтримують діючого президента Еммануеля Макрона, який був суперником Ле Пен у другому турі президентських перегонів у Франції у 2022 році.

Саме завдяки тому, що Макрон постійно нагадував французам правоекстремітське коріння партії Ле Пен, він і здобув перемогу у другому турі виборів, не дивлячись на те, що був доволі непопулярним серед французів через економічні реформи, енергетичну та інфляційну кризу. Але потрібно зауважити на тому, що саме за рахунок того, що Ле Пен змогла нівелювати ультраправе коріння своєї партії та переключитися з питань протидії міграції та захисту французької національної ідентичності на більш хвилюючі для громадян питання високих цін у магазинах та високих комунальних тарифів, вона змогла забезпечити що у першому турі, що й тим паче у другому, найбільший результат для ультраправих у Франції. Стратегія Ле Пен по дедемонізації образу її партії в очах французів почала приносити свої результати.

Зокрема, на небажанні французів бачити президентом ані Макрона, ані Ле Пен і здобув такий високий результат у першому турі виборів лідер лівих популістів Жан-Люк Меланшон. Він набрав лише на 1 % менше, ніж Ле Пен, а отже опинився за крок до другого туру разом із президентом Макроном. Основу його кампанії склали питання високої інфляції, високих цін на

енергоносії, високих цін у платіжках за комунальні послуги, тобто усі нагальні соціально-економічні питання, які турбують французів. В контексті енергетичної та інфляційної кризи питання захисту національної ідентичності відійшло на другий план у передвиборчій кампанії у Франції у 2022 році.

Питання національної ідентичності та її захисту теж виявилися не таким провідним, як раніше і в Угорщині під час виборів до парламенту у минулому році. В якості головних проблем парламентської кампанії 2018 року в Угорщині поставали питання нещодавньої міграційної кризи та захисту угорської етнічної ідентичності. На цих гаслах Орбан зміг легко переобратися на новий термін. У 2022 році ситуація була зовсім іншою, але Орбан зміг і під неї підлаштуватись. На порядку денному стояло питання російського військового вторгнення в Україну та дефіциту енергоресурсів на хвилі накладених на росію серії санкцій та ембарго. Орбан побудував кампанію таким чином, щоб продемонструвати себе в якості того, хто зможе не втягнути Угорщину у війну росії проти України, а також того, хто забезпечить Угорщину необхідними російськими енергоносіями. Опозицію він навпаки зобразив як тих, хто втягне Угорщину у війну та як тих, при кому Угорщина взагалі опиниться без нафти та газу. І такий тиск на емоції у стилі путінської пропаганди спрацював, партія «Фідес» В. Орбана отримала рекордну кількість голосів за уся історію свого існування.

Саме завдяки тому, що в Європі існували нагальні проблеми, пов'язані із міграцією та безпекою, але традиційні системні партії не могли надати на неї тієї відповіді, яка задовольнила б виборців, і почався різкий стрибок популярності ультраправих політичних сил, які пропонували прості рішення у жорсткий спосіб. Але через те, що ці партії містили в собі ознаки расизму, ксенофобії та радикального націоналізму, їхній прихід до влади був доволі небажаний для представників цивілізованого західного світу. Задля того, аби зупинити марш ультраправих, дуже багато системних партій в ЄС перейшли на праві позиції у питаннях захисту кордонів та відстоювання власної

ідентичності та самобутності. І це спрацювало, виборець отримав відповідь на свій запит і вже більше не хоче підтримувати ультраправих.

Яскравим прикладом тут можуть слугувати парламентські вибори в Австрії у 2017 року, де за даними соціологічних опитувань лідером перегонів була ультраправа Партія свободи. Але за рахунок зміщення позицій однієї із двох основних системних партій – Австрійської народної партії вправо, приходу до влади ультраправих в якості головної сили вдалося уникнути.

В цілому, роль національної ідентичності у виборчому процесі залежить від конкретних умов та контексту в кожній країні і може бути різною в різних країнах та регіонах. Та чи інша подія навіть може вплинути або не вплинути у тій чи іншій країні на те, чи буде питання національної ідентичності домінуючим у виборчому процесі, чи воно буде другорядним.

Політична воля є рушійною силою нації, саме завдяки ній нація може у важкий час згуртуватись та діяти швидко та результативно, ефективно протидіючи як зовнішнім викликам, так і внутрішнім. А головним у цьому контексті є саме національна ідентичність, бо людина відчуває себе частиною держави та нації як єдиного цілого простору. А отже, він є представником цієї держави і цієї нації, та готовий, в першу чергу, відстоювати її інтереси. Особливо це виражається в контексті зовнішньої агресії, коли твоїй нації щось загрожує. Саме завдяки тому, що українці усвідомили значення та історію своєї національної ідентичності з початку повномасштабного вторгнення, а на її основі вже політичну волю української нації, ми і так ефективно боремося із рашизмом, який взявся за мету знищити все українське, і який вважав, що у нашої нації наче немає політичної волі, що ми не будемо і не здатні захистити власну державу. Ворог помилявся, українці об'єдналися і, починаючи з 24 лютого 2022 року і по сьогоднішній день, мужньо боронять свою Батьківщину.

3.3. *Взаємозв'язок між національною ідентичністю та зовнішньополітичною діяльністю держави*

Взаємозв'язок між національною ідентичністю та зовнішньополітичною діяльністю держави може мати досить вагомий вплив на розвиток міжнародних відносин та на рівень успіху держави в зовнішніх справах. Національна ідентичність визначається як спосіб самовизначення людей з певної нації, їхні цінності, традиції та історичні зв'язки. Зовнішня політика держави, у свою чергу, полягає у встановленні та підтриманні відносин з іншими державами та міжнародними організаціями, в тому числі торговельних, політичних та військових відносин.

Держава може використовувати свою національну ідентичність як засіб впливу на зовнішньополітичну діяльність. Наприклад, держава може активно просувати свою культуру, мову та традиції у світі, щоб збільшити свій вплив та привабливість для інших держав. У такий спосіб, наприклад, діє перша леді України Олена Зеленська, просуваючи аудіогіди українською мовою у різного роду музеях у світі. Взагалі, цей аспект є доволі цікавим, оскільки перша леді в Україні не є формалізованим інститутом із чітко прописаними повноваженнями. Це певного роду символічна роль, яку отримує дружина Президента України. І використання саме цього інституту в якості одного із вагомих інструментів просування української мови та культури на міжнародній арені можна порівняти із «дипломатією м'якої сили».

Також у контексті впливу національної ідентичності на зовнішньополітичну діяльність держави можна виділити приклад нинішньої підтримки української культури, українського медіапростору, української інформаційної безпеки з боку міжнародної спільноти під час повномасштабної агресії російської федерації проти України. Це проявляється, зокрема, у численних візитах міністра культури Олександра Ткаченка до провідних держав Європейського Союзу, до дзеркальних візитів міністрів культур країн ЄС до України.

На прикладі Угорщини під керівництвом Віктора Орбана можна теж чітко простежити безпосередній взаємозв'язок національної ідентичності із зовнішньополітичною діяльністю, яку впроваджує Угорщина. Це проявляється, зокрема, у розповсюдженні угорських культурних цінностей, угорської мови на ті території сусідніх держав, які населені переважно етнічними угорцями. Також ту суперечку, яку Віктор Орбан вів із українською владою щодо закону про освіту та закону про мову, корелюється саме із впливу національної ідентичності на зовнішню політику Угорщини.

Те ж саме, до речі, робила і Польща, оскільки у цій країні при владі з 2015 року теж знаходяться представники націоналістичних та популістських сил, для яких питання національної ідентичності є одним із ключових, і його потрібно відстоювати як на внутрішньополітичній, так і на зовнішньополітичній арені, навіть якщо це буде проявлятися у численних суперечках із державами-сусідами та державами, яких можна вважати стратегічними партнерами. Також серед основних моментів та питань у зовнішній політиці, які відстоюють представники нинішньої польської влади, є захист інтересів етнічних поляків у всьому світі, в першу чергу, зокрема, у країнах-сусідах Польщі.

Безпосередній вплив національної ідентичності на зовнішньополітичну діяльність держави можна побачити у тих рішеннях, які приймаються урядом країни, президентом та особисто міністром закордонних справ. Та зовнішня політика, яка безпосередньо підпорядковується національним інтересам та направлена на їхнє практичне втілення, і є похідною від того впливу, який на неї справляє національна ідентичність та внутрішньополітичний порядок денний у державі щодо її формування та впровадження. Чим більша національна згуртованість, тим нижчі витрати і тим більші потенційні вигоди, які ця країна може отримати на міжнародній арені [4].

Гарним прикладом тут може слугувати Австрійська Республіка, оскільки в рамках австрійської національної ідентичності чітко простежується

святе правило нейтралітету, яке безпосередньо пов'язано із зовнішньополітичною орієнтацією держави. Для австрійців правило зберігання нейтралітету на міжнародній арені, у зовнішньополітичних відносинах є священним правилом та основною орієнтацією зовнішньої політики Австрії. Це було закріплено ще з часів початку Холодної війни у 1945 – 1946 роках, і це стало безпосередньою частиною австрійської ідентичності, яка чітко закріпилася в основі зовнішньої політики країни.

Особливо важливим, до речі, для австрійців є дотримання нейтралітету саме у рамках якогось геополітичного протистояння, або навіть війни. Це є прямою вимогою громадян Австрії до свого уряду. І державна еліта невпинно слідує незмінному правилу зовнішньополітичного нейтралітету, навіть у період повномасштабної війни російської федерації проти України. Це закладено в основу європейської ментальності та європейської ідентичності, щоб уряд держави орієнтувався на думку громадян цієї держави та діяв безпосередньо виходячи з національних інтересів цієї держави.

Американська національна ідентичність значно вплинула на зовнішню політику Сполучених Штатів Америки трьома різними способами. По-перше, американська винятковість американської національної ідентичності вплинула на зовнішню політику через дві школи думки, взірцеву та інтервенціоністську. Обидві бачать Сполучені Штати як глобальний ідеал, але розходяться в думці про те, чи слід його активно поширювати чи ні. По-друге, американська національна ідентичність істотно вплинула на те, що або кого Сполучені Штати вважають другом або загрозою [5].

Поняття «американської винятковості» призводить до того, що зовнішня політика США діє не лише корисно, але й у такий спосіб, який інші держави вважали б неприйнятним. Винятковість також змушує Сполучені Штати припускати, що решта світу прагне цінностей, які підтримують самі США. Етнічний, культурний та расовий склад американської національної

ідентичності впливає на зовнішню політику, але дещо обмежений укоріненою культурою білої англо-американської ідентичності [5].

Колишній президент США у 2017 – 2021 рр. Дональд Трамп полюбляв називати себе націоналістом. Він не цурався цього терміну, активно його використовував у протиположності ліберальному інтернаціоналізму та глобалізму. Під цим терміном він мав увазі, що є тим, хто буде активно захищати національні інтереси США на міжнародній арені, і для нього Америка понад усе. Окрім поняття «винятковості» та «необхідності у глобальному лідерстві США» американська національна ідентичність містить в собі такий важливий момент, як захист національних інтересів своєї держави. І саме це керує Трампом та американськими націоналістами в їхній політиці ізоляціонізму на протиположності вже традиційному ліберальному інтервенціонізму. Зовнішня політика адміністрації Д. Трампа полягала в тому, щоб вивести на перший план у відносинах із іншим світом саме Сполучені Штати та їхні національні інтереси [16].

Навіть зараз у період повномасштабної агресії російської федерації проти України, яка вплинула безпосередньо на увесь світ, у Сполучених Штатах існує дві думки щодо того діяти, і вони саме виходять із двох головних частин, які складають американську ідентичність та є досить різними за своїм змістом, не дивлячись на те, що обидві направлені на захист американських національних інтересів.

Перша думка щодо війни в Україні представлена нинішнім президентом Джоозефом Байденом, друга думка представлена колишнім президентом Дональдом Трампом. Президент Байден відстоює необхідність надання всеосяжної фінансової, гуманітарної та військової допомоги Україні для боротьби із російським агресором, оскільки саме Україна є тим рубіконом, який захищає увесь західний світ від агресивних планів кремля щодо них. На протиположності Байдену экс-президент Трамп відстоює необхідність припинення надання Україні військової допомоги та необхідність почати витратити ці

кошти на національну безпеку США та внутрішні потреби американських громадян, особливо в період нинішньої енергетичної та інфляційної криз. Обидві думки мають право на існування, обидві продиктовані необхідністю захисту національних інтересів США (просто бачення різне), проте якщо перша думка продиктована прагматичною та раціональною логікою, то друга виключно націоналістичним популізмом.

Крім того, національна ідентичність може стати мотивацією для розвитку та укріплення зовнішньополітичних відносин з іншими державами, зокрема з тими, які мають схожу ідентичність. З іншого боку, зовнішня політика держави може впливати на національну ідентичність, зокрема на сприйняття своєї нації у світі. Наприклад, успішні зовнішньополітичні дії можуть підвищити престиж та авторитет держави, що в свою чергу може збільшити національну гордість та самовизначення.

3.4. Аналіз досвіду розвитку національної ідентичності в різних країнах та роль держави у цьому процесі.

Гарним прикладом, на основі якого можна розглянути процес формування та розвитку національної ідентичності, а також історичних факторів та подій, що вплинули на це, можуть слугувати Сполучені Штати Америки. Багато науковців розглядають проблему американської національної ідентичності не узагальнено, а враховуючи «походження» окремих компонентів цієї ідентичності, зокрема, індійську (Дж. Нагел, П. Горс), африканську (Р. Селлерс, С. Ровлі, М. Гехт, Т. Чевус), єврейську (І. Зак, Е. Голдштейн). Власне, систематизований підхід у своєму дослідженні “Американська ідентичність та політика етнічних змін” застосували Дж. Сітрін, Б. Рейнголд і Д. Грін та акцентували на політичних та етнічних аспектах цього явища. Серед вітчизняних дослідників це питання дослідила Н. Бурейко, вона розглянула особливості формування національної ідентичності США та проаналізувала вплив імміграції на неї [16].

Історично американці намагалися сформулювати загальнонаціональну ідентичність через об'єднання різних етнічних груп навколо ідеї американської ідентичності через такі важливі елементи, як національний прапор, Декларація незалежності, національний гімн, особистість Авраама Лінкольна і Джорджа Вашингтона, Конституцію тощо. Ці «символи» сприяють сприйняттю громадян ідеальних уявлень про те, що таке американське громадянство, Америка і американська ідентичність. З ними також традиційно пов'язані певні значення, зокрема, ті права, що випливають з Декларації про незалежність, Конституції, Біллю про права [16].

У спробах визначити американську національну ідентичність наголошується на таких елементах, як індивідуалізм, незалежність, свобода, егалітаризм, демократія і повага до закону. Вони впливають з ідей пуританської релігії і європейського Просвітництва, що пов'язані із Декларацією про незалежність і Конституцією США. Так, наприклад, в американському суспільстві присутній ідеалізм, який часто конфліктує з реальністю. Але ця ситуація не є унікальною, вона перегукується із досвідом інших країн, особливо країн із федеративним устроєм чи держав, у яких проживають народи із різними традиціями, яким необхідно формувати нову національну ідентичність, зберігаючи деякі аспекти свого походження [16].

В якості прикладу формування та розвитку колективної національної ідентичності, а також факторів, які на це вплинули, можна привести об'єднану Німеччину, яка утворилася у 1990 році після об'єднання ФРН і НДР. На вирішальній ролі економіки у формуванні національних ідентичностей ФРН та НДР наголошують також Л. Легтерс та К. Джонсон. Натомість М. Фулбрук, який досліджував політичну культуру та національну ідентичність роз'єднаної Німеччини, акцентує увагу на ролі Голокосту у формуванні колективної ідентичності західних і східних німців [36].

Певною точкою відліку, від якої розпочався новий етап конструювання німецької колективної ідентичності, стала поразка нацистської Німеччини у

Другій світовій війні. Німці усвідомили усю масштабність скоєної ними трагедії та свою причетність до зlodіянъ нацистського режиму, вони зіштовхуються з кризою ідентичності, що виявляється на усіх рівнях, а саме особистісному, регіональному, загальнонаціональному, європейському. Після поразки у Другій світовій війні країнами-переможницям була проведена дуже ґрунтовна робота з денацифікації Німеччини та викоріненню з неї будь-яких проявів націоналізму [27].

Але у перші повоєнні роки питання формування національної ідентичності перед німцями не стояло, оскільки вони знаходилися у стані шоку після поразки у війні та повного руйнування того режиму, в рамках якого вони існували з 1933 року. Вже після того, як ФРН і НДР відновилися та міцно стояли на ногах, тільки тоді елітами обох держав почали робитися кроки із формування національної ідентичності [27].

Західна Німеччина була інтегрована у західноєвропейський блок на чолі зі США, а Східна Німеччина у східний блок на чолі із радянським союзом. Як наслідок такої залежності від Заходу, ідентичність ФРН формувалась у трирівневому вимірі. По-перше, Західна Німеччина як держава, була продуктом холодної війни. Саме тому формування політичної культури західних німців та їх національної ідентичності базувалось на протистоянні комунізму. Західні партнери вбачали у ФРН міцний антикомуністичний бастіон. Незважаючи на те, що східна частина Німеччини НДР залишалась з іншого боку залізної завіси, західні німці навчилися палко ненавидіти комунізм та усі його здобутки, а отже, що одразу після об'єднання Німеччини далось в знаки, громадяни ФРН не сприймали та заперечували усю історію НДР, як невдалу, непотрібну та неправильну. Також в якості головного правила, яке взяли на озброєння усі німецькі політики, у жодному разі не формувати жодних політичних альянсів із тими політичними силами, які асоціюються із комуністичною східною Німеччиною [27].

Також в якості головної цінності існував принцип ліберально-демократичного політичного устрою Західної Німеччини. На відміну від активного соціально-політичного розвитку у ФРН, НДР законсервувалась у радянському соціалізмі. Підпорядкованість політиці СРСР виявлялась не лише у визначенні напрямків зовнішньополітичної стратегії НДР, а й у пріоритетах внутрішньодержавного розвитку. Антинацизм був вдало використаний для конструювання нової колективної ідентичності громадян НДР. Усвідомлення того, що кожен, хто був проти НДР автоматично ставав прихильником нацизму і фашизму, не дало можливості розвитку опозиційного руху в НДР. Як результат вдалої політики, опозиційний рух ніколи не був потужним та численним у Східній Німеччині [27].

Формування національної ідентичності Західної Німеччини неминуче перебувало під впливом нацистського минулого. Проте, важливою відмінністю політики ФРН від НДР, було визнання провини за нацистські злочини та каяття. З двох Німеччини лише уряд ФРН почав виплату компенсацій постраждалим від нацизму. Колективна ідентичність громадян ФРН конструювалась не лише на усвідомленні зlodіянь нацистів, а й на намаганні амністуватися активною прозахідною політикою. Національна ідентичність громадян східної Німеччини також будувалась на відчутті економічного дива соціалізму. Ряд західних дослідників, зокрема П. Томпсон та Д. Хемелейнен, зазначають, що НДР не спромоглась сформувати справжню національну ідентичність через те, що усі намагання створити її були пов'язані з відмежуванням від ФРН та протистоянням капіталістичній системі [27].

Висновки до розділу:

Виходячи з розділу, національна ідентичність є дуже важливим феноменом, який впливає на вагомій суспільно-політичні процеси всередині країни. Це, зокрема, виборчий процес, процес формування політичних партій та їхніх ідеологічних і політичних програм. Також простежується суттєвий вплив національної ідентичності на зовнішньополітичну діяльність, яку

впроваджує держава на міжнародній арені. Але національна ідентичність може мати як позитивний, так і негативний вплив на суспільно-політичні процеси. Важливо знати, як використовувати її на користь народу та демократії, а не на шкоду, що дозволить зберегти національну єдність та зміцнити демократію. Також потрібно сказати про те, що національна ідентичність формується протягом дуже довгого відрізка часу. І на це можуть впливати безліч факторів, як то, наприклад, історична ретроспектива, або якесь спільне почуття чи спільна думка стосовно тієї чи іншої події з історії, економічні устрій, в рамках якого функціонують громадяни. Ну і звичайно доволі значущим фактором у цьому контексті є той політичний устрій, який склався в державі, оскільки саме він створює політичну культуру в суспільстві, яка безпосередньо пов'язана із національною ідентичністю.

ВИСНОВКИ

З проведеного аналізу теми кваліфікаційної роботи зроблені наступні висновки.

1. Огляд літератури та проведений аналіз наукових джерел і досліджень свідчать про важливість національної ідентичності як фактора політичного процесу. Вивчення європейського досвіду та

українських реалій дозволило отримати цінні уявлення про роль національної ідентичності у всіх сферах життя держав..

2. Сутність понять "національна ідентичність" та "історична пам'ять" є складною та багатогранною. Вони взаємопов'язані та визначаються соціокультурними, історичними та політичними чинниками. Розуміння цих понять є важливим для розкриття їх впливу на політичний процес.
3. Теоретичний аналіз ключових концепцій, пов'язаних з національною ідентичністю та політичним процесом, засвідчує наявність різних підходів до розуміння цих понять. У контексті Європи та України виявлено важливі теоретичні дискусії, які допомагають краще розуміти сутність національної ідентичності та її взаємодію з політичним процесом.
4. Держава відіграє значну роль у формуванні національної ідентичності нації. Її політичні, правові та соціокультурні дії мають великий вплив на формування та зміцнення національної ідентичності. Ефективна політика держави щодо національної ідентичності повинна враховувати потреби різних соціальних груп і сприяти їх інтеграції, забезпечувати рівноправність та повагу до різноманіття культур та ідентичностей.
5. Вивчення досвіду європейських країн дозволило виявити різні шляхи взаємодії національної ідентичності з політичним процесом. Фактори європейської інтеграції, міжнаціонального діалогу та політичних трансформацій впливають на способи конструювання та маніфестації національної ідентичності. Україна має можливість взяти на увагу цей досвід для покращення внутрішньої політичної ситуації та підтримки національної ідентичності у контексті своїх реалій.
6. Аналіз сучасних українських реалій показує, що політична ситуація, ідентичні конфлікти, національна самосвідомість та вплив національної ідентичності на політичний процес в Україні є

актуальними та складними проблемами. Політична стабільність, розвиток демократичних інституцій, сприяння діалогу між різними соціальними групами та підтримка різноманітності і культурного спадкування можуть сприяти побудові мирного і прогресивного політичного процесу на основі національної ідентичності.

Отже, національна ідентичність є важливим чинником політичного процесу. Держава має відігравати та відіграє активну роль у формуванні та зміцненні національної ідентичності, сприяючи інклюзивному підходу до різноманіття і культурної спадщини свого народу. Успішний досвід країн Європи може слугувати важливим джерелом вдосконалення політичної системи та способів взаємодії національної ідентичності з політичним процесом в Україні.

Значну увагу слід приділяти розвитку демократичних інституцій, забезпеченню рівноправності різних соціальних груп, створенню сприятливого середовища для міжнаціонального діалогу та взаєморозуміння. Державна політика повинна сприяти активному залученню громадян до політичного життя та створенню можливостей для самовираження та визначення національної самосвідомості.

Крім того, вирішення ідентичних конфліктів і побудова національного єднання вимагають широкого обговорення та діалогу між різними групами суспільства. Необхідно створити умови для взаємопорозуміння, враховуючи інтереси та потреби всіх сторін, забезпечуючи справедливість і рівність перед законом.

Україна, як країна з багатою історією та культурою, може використати свої унікальні ресурси для побудови національної ідентичності, яка відзеркалює її багатство та різноманіття. Належна увага до питань управління національною ідентичністю та її впливом на політичний процес сприятиме зміцненню державності та консолідації суспільства.

Навіть сьогодні, у дні справжньої війни, перед керівництвом нашої держави стоїть задача не тільки оборони кордонів. Одним з не менш важливих завдань – є охорона національних кордонів у свідомості українців. Адже як неодноразово вже було сказано – ми продовжуємо вести й інформаційну війну. Сутність якої полягає в тому, аби в ці надскладні часи вберегти ту консолідацію та єдність народу, яка народилась з початку повномасштабного вторгнення.

Інформаційна пропаганда, що побудована на міфах про «один народ», маніпуляції, певним чином продовжують діяти на українців. Важливо швидко реагувати на ці виклики і давати ґрунтовну відсіч пропаганді. А це ще раз доводить на скільки важливими є фактори історичної пам'яті та національної ідентичності.

Наразі – це одні з головних стовпів , завдяки яким можна вберегти та не зламати націю. Адже ніщо інше, аніж історія сотні років опору та боротьби за своє існування , не переконає людину невпинно продовжувати боротися за свою державу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Nationalism and Social Communication», 1953, 1966. ISBN 0-262-04002-6 — з дисертації в Гарварді.
2. Kremer Arndt. New German Review: A Journal of Germanic Studies 2016. Title: Transitions of a Myth? The Idea of a Language-Defined Kulturnation in Germany.
3. Martina Álvarez Portas. National identity and Foreign policy: a brief analysis of their connection in Russia. Ieee.es. Opinion paper. – 2020. Режим доступу: https://www.ieee.es/Galerias/fichero/docs_opinion/2020/DIEEEO25_2020MARALV_Rusia-ENG.pdf.
4. Milo Kershaw. How National Identity Influences US Foreign Policy [Електронний ресурс] / E-international relations. – 2018. Режим доступу: <https://www.e-ir.info/2018/08/07/how-national-identity-influences-us-foreign-policy/>.
5. Paul T. McCartney. How Foreign Policy Shapes American National Identity. Political Science Quarterly. – Volume 134. – Issue 4. – 2019– P. 675-709.
6. S. L. Hanley. Latvia's elections: Can there be harmony without Harmony? [Електронний ресурс] / University College London. – 2014. Режим доступу: <https://blogs.ucl.ac.uk/ssees/2014/10/08/latvias-elections-can-there-be-harmony-without-harmony/>.
7. Timothy Snyder: The Making of Modern Ukraine. Class 1: Ukrainian Questions Posed by Russian Invasion.
8. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження поширення націоналізму / Бенедикт Андерсон ; [пер. з англ. В.Морозов]. – К. : Критика, 2001. – 272 с.
9. Валерій Солдатенко. Науково-дослідний інститут українознавства
10. Визначення поняття «нація» // Українська етносоціологія: навчальний посібник. Ч.1 / О. В. Нельга. — Київ: "Вид. дім «Персонал»", 2015. — 540 с.
11. Галушко К. Ю. Нація // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2010. — Т. 7 : Мл — О. — С. 348-349. — 728 с.

12. Геллнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм / Ернест Геллнер ; [пер. з англ.]. – К. : Таксон, 2003. – 300 с. Сміт Ентоні. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. Миколи Климчука і Тараса Цимбала. — К.: Ніка-Центр, 2006. — 320 с.
13. Д. Калініченко. Формування національної ідентичності в контексті патріотичного виховання [Електронний ресурс] / Думка впорядника. 2021. Режим доступу: <https://plastovabanka.org.ua/dumka/formuvannya-natsionalnoyi-identychnosti-v-konteksti-patriotynogo-vyhovannya/>.
14. Д. Тимошенко. Недореванш «русского мира». Чему выборы в Латвии могут научить Украину [Електронний ресурс] / Радіо Свобода. – 2018. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii/29536215.html>.
15. Дорошенко Д. Нариси історії України / Д. Дорошенко. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1966. – С. 14.
16. З. Зазуляк. Американська ідентичність: глобальний вимір / Політичні науки. – № 2. – 2016. – С. 19-23.
17. І. Бех, К. Журба. КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ У ПІДЛІТКІВ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ. – Гірська школа Українських Карпат. – № 16. – 2017.
18. Ідентичність: як зрозуміти, що я – українець? [Електронний ресурс]. Радіо Свобода. 2022. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinska-natsia/31951984.html>.
19. Й. Надольський. НАЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛОДИМИРА СТАРОСОЛЬСЬКОГО / Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – Вип. 15. – 2010.
20. Карлова В. Особливості відновлення історичної пам'яті українського народу у контексті аналізу досвіду постсоціалістичних країн. Науковий вісник. 2008.
21. Кармазіна М. Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Донецька. . – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2016.

22. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму. (Етимологія. Сучасні наукові версії) — К., 1999.
23. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
24. Кремень В. Г. Базовкін С. Г. Політичні партії України: порівняльний аналіз програмних документів. – К.: НІСІ, 1993.
25. М. Г. Тиский. Етапи становлення української національної ідентичності / Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – С. 111-114.
26. О. Решетілова. Політична нація: вимірювання незалежністю [Електронний ресурс] / День. 2008. Режим доступу: <https://m.day.kyiv.ua/article/panorama-dnya/politychna-natsiya-vymiryuvannya-nezalezhnistyu>.
27. О. Трегуб. ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ФРН ТА НДР (1945-1990) / Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. – Вип. 14. – 2010. – С. 241-247.
28. Орбан здійняв хвилю обурення заявою про "змішування рас" у Європі [Електронний ресурс] / Європейська правда. – 2022. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/07/25/7143777/>.
29. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ЯК ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ У XX-XXI СТ.: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ. Белашко С.О.
30. Програма Соціал-Національної Партії України // Націонал-революційний часопис ВАТРА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vatra.cc/sotsial-natsionalizm/prohrama-sotsial-natsionalnoyi-partiyyi-ukrayiny.html>.
31. Пророссийская партия "Согласие" одержала победу на парламентских выборах в Латвии [Електронний ресурс] / Delo.ua. – 2018. Режим доступу: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/prorossijskaja-partija-soglasie-oderzhla-pobedu-na-parlamentskih-346857/>.

32. Сміт Е. Національна ідентичність / Ентоні Сміт ; [пер. з англ. П.Таращук]. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
33. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Пер. з англійської П. Таращука. - К.: Основи, 1994. - 224 с.
34. Степаненко М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. К., 2011.
35. Чернышов В. Украинизация как она была // Украинские Страницы. История национального движения Украины 1800–1920 гг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstor.com/ukrstor/czernyszew-ukrainisazija.html>.
36. Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм. Карл Маркс проти Фрідріха Ліста / К. Шпорлюк. – К. : Основи, 1998. – С. 433.